

Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Litni v roce 2009

Interim report on rescue archaeological exploration at Liteň in 2009

Daniel Stolz¹

Abstract

A rescue archaeological exploration was performed in the Liteň small town in 2009. The studied area below a future road (80 × 6 m) exposed 60 archaeological objects and a continuous settlement cultural level. Of the several prehistoric settlements recorded in the area the most important one was represented by the Neolithic period, with the first so-called long house discovered in the area of Bohemian Karst. The documented Neolithic settlement repeated at least six times in the studied area – during stages I, II and III of the Linear Pottery Culture, during the older and younger stages of the Stroked Pottery Culture and during the Lengyel Culture. Younger finds included the Jordanov Culture pottery and possible finds from the Bronze Age. The discovered bloomery iron smelter has not been dated precisely.

1. Úvod

Na území chráněné krajinné oblasti Český kras probíhají většinou jen menší stavební aktivity, při kterých někdy dochází k narušení archeologických situací. Následné záchranné archeologické výzkumy mají tedy v naprosté většině případů jen malý rozsah. Vzácnou výjimku představuje větší záchranný výzkum provedený na stavbě komunikace v Litni v roce 2009. Na ploše cca 80 × 6 m se nám podařilo prozkoumat kulturní vrstvu a téměř 60 sídlištních a výrobních objektů z neolitu, eneolitu a neurčeného pravěku.

2. Lokalizace naleziště a vztah k přírodnímu prostředí

Stavba se rozprostírá na z. okraji obce Liteň, parc. č. 491/14 (obr. 1). Souřadnice S-JTSK skryté komunikace: plocha 765190 1060442, 765265 1060409, 765267 1060415, 765192 1060447. Samotné místo výzkumu leží v rovinatém terénu. Bezprostřední okolí představuje mírný svah, který se sklání k S do údolí Měňanského potoka. Nadmořská výška se pohybuje mezi 320 a 322 m n. m. Nejbližší vodní zdroj představuje zaniklá drobná vodoteč pramenící asi 100 m v. od lokality. Podloží zde tvoří paleozoické břidlice, na které nasedá hnědá půda. Region patří do klimatické oblasti B 3, tj. mírně teplá, mírně vlhká s mírnou zimou, pahorkatinová, průměrná roční teplota 7–9 °C a roční úhrn srážek 500–600 mm.

3. Pravěk a raně středověké osídlení katastru obce

Starší nálezy si projdeme chronologicky od paleolitu až po raný středověk a na závěr se zastavíme u povrchových průzkumů.

Staro- nebo středopaleolitická štipaná industrie byla zjištěna při povrchovém průzkumu D. Stolze v roce 2003 s. od obce (STOLZ 2007). Sídliště kultury s lineární keramikou bylo objeveno v 30. letech minulého století v místech nového hřbitova, cca 250 m sv. od zkoumané lokality. Kaplan J. Samek odsud daroval do Národního muzea tři broušené nástroje a dva střepy kultury s lineární keramikou. Kamenné nástroje byly získány při kopání hrobu v září 1931 (hl. č. j. 2407/1931). Pokračování sídliště zdokumentoval u čp. 43 v roce 1984 V. Matoušek. Při kopání kanalizace byl porušen objekt obsahující keramiku a další nálezy kultury s lineární i vypíchanou keramikou (MATOUŠEK 1987: 113). Při výkopu jámy na uhlí v Panské zahradě v roce 1942 byl velice pravděpodobně zničen hrob únětické kultury

(hl. č. j. 1935/1944). Při stavbě plynovodu Beroun–Koledník–Mníšek pod Brdy zdokumentoval v roce 1992 M. Kostka na levém břehu Liteňského potoka sídlištní jámu a vrstvu ze starší doby římské a na pravém břehu Stříbrného potoka pravěkou kulturní vrstvu (KOSTKA 1995: 185). Před rokem 1800 byly v poloze Na skalce u zámku zničeny při stavbě cesty raně středověké hroby (SKLENÁŘ 1992: 128). Okolo roku 1840 byly objeveny další raně středověké hroby vytesané do skály (SKLENÁŘ 1992: 128). Podařilo se z nich zachránit sedm záušnic. V roce 1927 provedl výzkum části pohřebiště mezi kostelem a hřbitovem A. Ševčík. Odkryl 14 raně středověkých hrobů, které byly zčásti obloženy kameny a některé byly vybaveny záušnicemi (hl. č. j. 484/1927). Poslední raně nebo vrcholně středověké hroby v této poloze zachytil v roce 1985 V. Matoušek. V jámě pro septik prozkoumal šest poškozených kostrových pohřbů bez milodarů (MATOUŠEK 1987: 113).

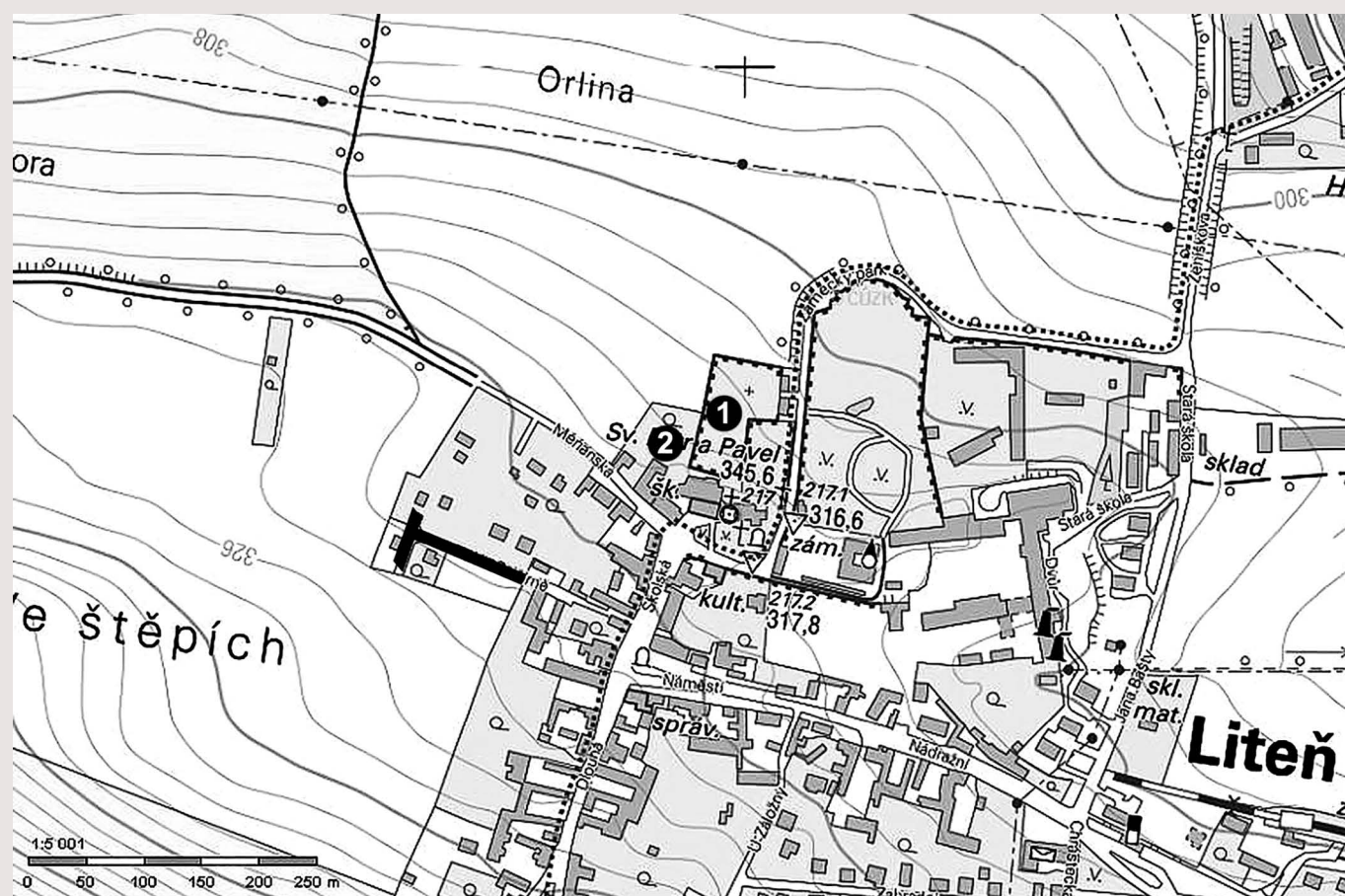
Početné pravěké osídlení v nejbližším okolí Litně bylo zjištěno i při povrchových průzkumech V. Matouška v 80. letech 20. století (MATOUŠEK 1986) a D. Stolze v 90. letech 20. století a prvním desetiletí 21. století (STOLZ 2007). Doposud bylo evidováno sedm nových poloh s pravěkou a raně středověkou keramikou. Bohužel, většina lokalit je datována pouze obecně do zemědělského pravěku. Jedině rozsáhlé sídliště na východním okraji obce lze zařadit do doby laténské a doby římské s chudými doklady osídlení i v neolitu a dvě polohy severně od obce poskytly nevýraznou raně středověkou keramiku.

4. Metoda a postup výzkumu

První archeologické situace byly zjištěny v této poloze při pokládce elektrických kabelů v září 2008. Z tohoto důvodu jsme věděli o nutnosti provedení záchranného archeologického výzkumu od počátku stavby na podzim roku 2008. Nejprve proběhla pod archeologickým dozorem v prosinci 2008 skrytka ornice. Ta odhalila ve východní části archeologické objekty, ve střední části vrstvu šedohnědou vrstvu s ojedinělými archeologickými nálezy a v západní části pouze geologické podloží bez archeologických situací. Kvůli zajištění financování začal vlastní záchranný výzkum až v červenci 2009. Skrytá plocha tak byla několik měsíců vystavena sněhu a poté dešti, což odhalilo bohaté archeologické nálezy téměř v celé ploše tmavě šedohnědé vrstvy (kromě její nejzápadnější části). Z tohoto důvodu mohla být zvolena vhodná metoda výzkumu – odkryv vrstvy s archeologickými nálezy ve čtvercové síti.

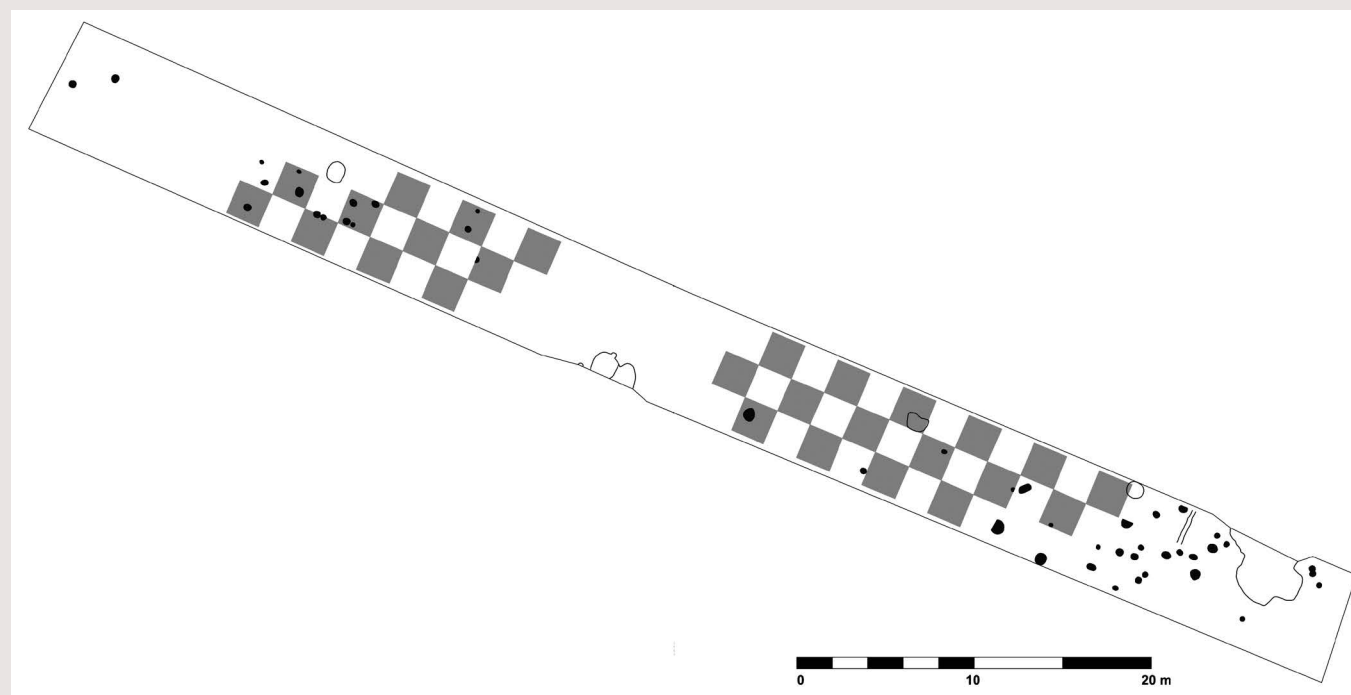
Celý prostor s archeologickými nálezy byl nejprve ručně začištěn. Poté byla celá plocha vrstvy s archeologickými nálezy rozdělena do čtverců o velikosti 2 × 2 m, které byly šachovnicově rozebírány po mechanických, deseticentimetrových vrstvách. Dohromady jsme prozkoumali okolo 60 % čtverců. Sondy byly nakonec kresebně a fo-

¹ Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Nad Olšinami 448/3, Praha 10, 100 00; danielstolz@seznam.cz
Český kras (Beroun), XLII (2016), 49–53, 9 obr.
© Muzeum Českého krasu, p. o., Beroun
ISSN 1211-1643
ISBN 978-80-87708-08-8

Obr. 1. Výřez z mapy s vyznačeným místem výzkumu (černá plocha), starším nálezem kultury s lineární keramikou na hřbitově (černý bod č. 1) a výzkumu objektu kultury s lineární i vypíchanou keramikou za čp. 43 provedený V. Matouškem (černý bod č. 2). Podkladová mapa © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

Fig. 1. A map showing the studied area (in black), an older find of the Linear Pottery Culture (black point 1) and the position of an object with both Linear and Stroked pottery cultures documented by V. Matoušek (black point 2). Map © State Administration of Land Surveying and Cadastre, www.cuzk.cz.

Obr. 2. Celkový plán výzkumu. Šedě zkoumané čtverce v kulturní vrstvě; černě nebo tenkou čarou objekty.

Fig. 2. A map of the studied area itself. The studied squares in the main cultural level are marked in grey, the objects are marked in black or contoured by a thin black line.

Obr. 3. Pohled na výzkum kulturní vrstvy. Všechna foto D. Stolz.
Fig. 3. A general view of the studied cultural level. All photos in the paper by D. Stolz.

Obr. 4. Žánrový pohled na výzkum objektů a kulturní vrstvy ve východní části zkoumané plochy.
Fig. 4. General view of the eastern part of the studied area.

tograficky dokumentovány. Objekty byly zkoumány standardními archeologickými metodami. Větší objekty byly pokryty celé. Kůlové jamky byly obvykle zkoumány řezy. Všechny objekty byly kresebně a fotograficky dokumentovány. Hranice skryté plochy, čtvercová síť a jednotlivé objekty byly geodeticky zaměřeny. Archeologický výzkum trval od 14. 7. 2009 do 12. 8. 2009.

Všechny získané archeologické nálezy byly následně laboratorně ošetřeny (tj. umyty a popsány) a zpracovány a vyhodnoceny do nálezo-
 zové zprávy. Vlastní vědecké zpracování celého výzkumu (tj. nálezo-
 vých okolností a nálezů) nebylo doposud uskutečněno.

5. Předběžná analýza nálezové situace

Na zkoumané ploše bylo prozkoumáno celkem 59 archeologických situací: 46 kůlových jamek, 7 sídlištních jam, 1 zásobní jáma, 1 dno ohniště nebo pece, 1 železářská pec, 1 žlábek, 1 kulturní vrstva s nálezy převážně neolitické keramiky a 1 blíže nespecifikovaný objekt.

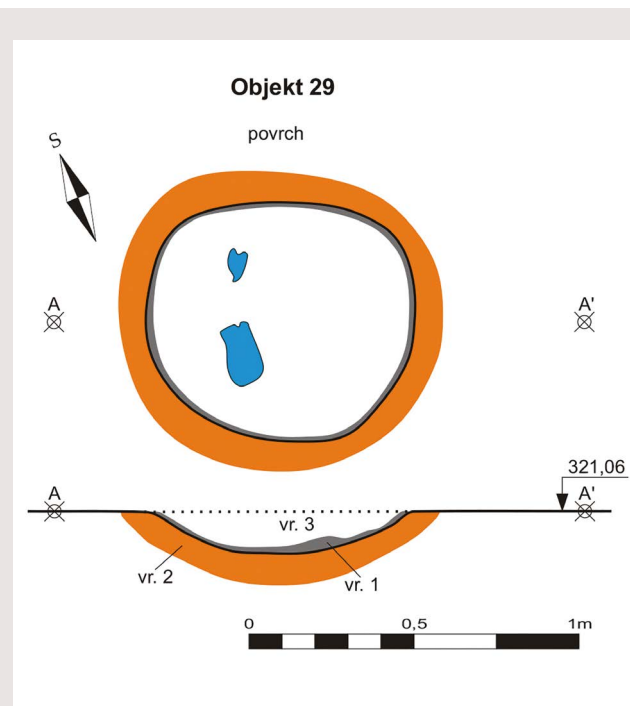
Postupně si je všechny popíšeme. Kůlové jamky mají průměr mezi 15–60 cm a hloubku 5–50 cm. Obvykle se však jejich průměr pohybuje mezi 20–40 cm a hloubka mezi 10–30 cm. Podle předběžného rozboru patřila část kůlových jamek ve v. části plochy dlouhému neolitickému domu. Bohužel, malá šířka plochy výzkumu znemožňuje jeho přesnější vymezení. Ostatní kůlové jamky už netvoří žádný další půdorys kůlové stavby a rovněž k jejich dataci nedokážeme říci nic přesnějšího. Oproti jiným výzkumům, kdy jsou kůlové jámy zapuštěny do spraší, jílu a hlín, byla část zdejších kůlových jamek netypicky zahlobena do tvrdého břidlicového podloží.

Druhou nejpočetnější skupinu tvoří sídlištní jámy s nejasnou funkcí. Vznikaly na sídlišti při různých stavebních, řemeslných a jiných aktivitách. Do této skupiny jsme zařadili celkem sedm objektů.

Další typy objektů už máme zastoupeny jedním nebo maximálně dvěma případy. Jako zásobní objekty označujeme hlubší jámy s rovným dnem, kruhovým až oválným půdorysem a svislými, šikmými nebo esovitými stěnami (ŠUMEROVÁ 1996: 67–68). Během výzkumu byl zachycen pouze jeden objekt (č. 39) tohoto charakteru. Objekt 29 představuje nístěj železářské pece. Její funkci jednoznačně dokládá silné propálení stěn a nálezy strusky uvnitř objektu. Pec neposkytla žádný archeologicky datovatelný materiál. Lze ji tedy pouze obecně zařadit od doby laténské až do vrcholného středověku. Výrazná kumulace přepálených kamenů na ploše cca 80 × 100 cm v kul-

turní vrstvě (obj. 3) představuje pozůstatek dna ohniště nebo pece. Mělký žlábek (obj. 30) o délce 195 cm patří nadzemní stavbě, z které ale nemáme doloženy žádné další pozůstatky základových vkopů. Nezřetelný objekt č. 16 byl zachycen pouze na řezu, proto o něm nevíme nic konkrétnější.

Poslední archeologickou situaci představuje kulturní vrstva (obj. 60), kterou na pravěkých sídlištech na Berounsku a Hořovicku registrujeme jen v opravdu výjimečných případech. Rozkládala se na cca 4/5 plochy s výskytem zahlobených objektů. Obsahovala boha-

Obr. 5. Půdorys a profil železářské pece. Vrstvy: 1 – černě propálené dno, 2 – červeně propálené podloží, 3 – šedohnědá jílovitohlinitá, kyprá se zbytky strusky.
Fig. 5. A plan view and a cross section of the bloomery iron smelter. Layers: 1 – black-colored footwall, 2 – red-colored base, 3 – grey-brown clay-dominated layer, loose, with slag remains.

té nálezy kultury s lineární i vypíchanou keramikou a kultury lengyelské a nečetné nálezy keramiky z dalších období.

6. Hmotné nálezy a jejich datace

Zatím jsme provedli pouze základní soupis nálezů, tj. všechny artefakty byly spočítány a zařazeny do jednotlivých skupin nálezů. Keramické zlomky byly navíc sečteny podle objektů, popřípadě sektorů v rámci kulturní vrstvy, rozříděny podle typu výzdoby a předběžně datovány, tj. byly rozděleny na zdobenou keramiku kultury s lineární keramikou a kultury s vypíchanou keramikou, nezdobenou neolitickou keramikou, typickou keramikou lengyelské kultury a ostatní pravěkou keramikou. Málo typické nebo atypické zlomky pravěké keramiky nebyly prozatím konzultovány s odborníky na mladší pravěká období.

Při výzkumu bylo získáno cca 2 900 ks neolitické keramiky, zhruba 80–120 ks časně eneolitické a pravěké keramiky, 17 kg mazanice, 3 kg zvířecích kostí, 39 ks štípané industrie, 26 ks broušené industrie, 6 ks brousků, 5 ks otloukačů, 27 ks mlýnů a 35 ks železné strusky.

Podle předběžné datace můžeme zařadit neolitickou keramiku nejmeně do šesti časových period: I., II. a III. stupně kultury s lineární keramikou, staršího a mladšího stupně kultury s vypíchanou keramikou a na konec neolitu do lengyelské kultury. Několika typickými zlomky zde máme doloženou i časně eneolitickou jordanovskou kulturu. Kolem 80–120 ks atypické keramiky náleží jinému období nebo obdobím, popřípadě ještě výše zmíněnému časnému eneolitu. Tyto zlomky však obsahují velmi malé množství chronologicky citlivých prvků, proto můžeme datovat pouze jejich malou část a to jen rámcově od doby bronzové až do doby halštatské.

7. Zhodnocení výsledků výzkumu

V roce 2009 proběhl v Litni záchranný archeologický výzkum v místě komunikace pro nové rodinné domy. Na ploše cca 80 × 6 m bylo odkryto téměř 60 archeologických objektů a kulturní vrstva. Díky

výzkumu jsme tak poprvé mohli podrobněji nahlédnout do pravěku tohoto mikroregionu, a to především do období prvních zemědělců.

Velice cenný přínos pro poznání tohoto časového úseku představuje hlavně odkryv nálezově velmi bohaté kulturní vrstvy a první doklad dlouhého domu z oblasti Českého krasu.

Hojný hmotný inventář obsahuje standardní spektrum neolitických nálezů. Jejich budoucí analýza bezpochyby přinese četné poznatky k problematice zásobování surovinami v této části středních Čech, k technikám opracování kamenné industrie, ke konstrukcím staveb a k dalším otázkám. Osídlení zde existovalo na základě předběžné datace nálezů nejmeně v šesti časových úsecích: I., II. a III. stupni kultury s lineární keramikou, starším a mladším stupni kultury s vypíchanou keramikou a na konci neolitu v lengyelské kultuře.

Na základě výše uvedených poznatků si již dnes můžeme udělat poměrně přesnou představu o sídelním vývoji v tomto prostoru. Podle starších nálezů v místě nového hřbitova a u domu čp. 43 bylo neolitické sídliště velké nejmeně 250 × 100 m. Archeologickým výzkumem byla prozkoumána zhruba 2 % této plochy, přesto máme doloženo šest fází osídlení z celého průběhu neolitu. Uvážíme-li i osídlení na ostatní ploše a ještě jedno nedatované neolitické sídliště na druhém konci Litně, můžeme zde předpokládat kontinuální sídelní vývoj během celého nebo téměř celého neolitického období (cca 5500–4300 př. n. l.). Nepočtené zlomky keramiky jordanovské kultury naznačují lidskou přítomnost i v časném eneolitu. Ve starším až mladším eneolitu (cca 3800–2200 př. n. l.) už nemáme v Litni a ani v nejbližším okolí jedinou lokalitu. Obdobné poznatky o kontinuitě v rámci sídelních regionů byly získány i na sousedním Hořovicku (STOLZ 2009: 330–359). Také zde byla naprostá většina neolitických sídelních areálů nepřetržitě obydlena po celý neolit i časný eneolit, když pouze několik okrajových teritorií bylo využíváno jen příležitostně (např. u Cerhovic, Rpet a Záluží). Se starým eneolitem dochází k drastické redukci osídlení a opuštění větší části těchto mikroregionů nebo pouze jejich příležitostnému a diskontinuálnímu využívání po dobu staršího a středního eneolitu (cca 3800–2850 př. n. l.).

K mladším úsekům zemědělského pravěku už je výpovědní hodnota našeho výzkumu výrazně menší. Z vrstvy bylo získáno několik desítek zlomků atypické keramiky pravděpodobně z doby bronzové až doby halštatské. Významnější je jednoznačný doklad místního hutnění železa, který ale neumíme chronologicky přesněji zařadit. Na základě výsledků výzkumu i povrchových sběrů se zdá, že tento mikroregion ztratil od starého eneolitu až do doby halštatské na atraktivitě. V době bronzové naproti tomu vzniká stabilnější osídlení u nedalekého Korna. Liteňský mikroregion je nadále využíván pouze příležitostně. Dlouhodobější osídlení se sem vrací až v době laténské a římské.

Na závěr ještě zdůrazněme, že záchranný výzkum opět potvrdil velký význam kulturních souvrství pro poznání naší minulosti. V případě odstranění kulturní vrstvy při skrývce ornice, jak se doposud děje na některých záchranných výzkumech, bychom zde prozkoumali pouze několik desítek objektů s chudým

Obr. 6. Fotografie železářské pece během výzkumu.

Fig. 6. A photograph of the bloomery iron smelter during the exploration campaign.

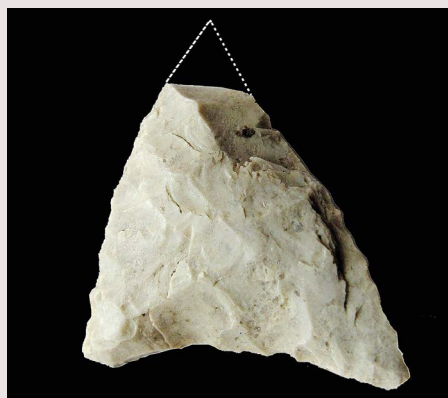
Obr. 7. Ukázka typické keramiky I. (1), II. (2) a III. (3) stupně kultury s lineární keramikou, staršího (4) a mladšího (5) stupně kultury s vypíchanou keramikou, lengyelské kultury (6) a jordanovské kultury (7).

Fig. 7. Typical pottery finds of stages I (1), II (2) and III (3) of the Linear Pottery Culture, older (4) and younger (5) stages of the Stroked Pottery Culture, (6) the Lengyel Culture, and (7) the Jordanov Culture.

Obr. 8. Celá neolitická plochá kopytovitá sekera. Délka 7,2 cm.

Fig. 8. A complete Neolithic stone axe, length 7.2 cm.

Obr. 9. Hrot šípů s uraženou špičkou (naznačeno čárkovaně) ze silicitů glacienních sedimentů náležející jordanovské kultuře. Délka 2,1 cm.

Fig. 9. A silicite arrowhead with a broken tip, the Jordanov Culture, length 2.1 cm.

nálezovým inventářem. Zcela jistě by se nám nepodařilo doložit, že dané místo bylo osídleno během neolitu nejméně šestkrát a ještě bylo znovu využíváno v mladších pravěkých obdobích. Rovněž by se nám nedochovaly objekty zapuštěné do kulturní vrstvy (železářská pec, ohniště/pec a jiné).

Literatura

- KOSTKA M. (1995): Liteň, okr. Beroun. – *Výzkumy v Čechách*, 1990, 2: 185. Praha
- MATOUŠEK V. (1986): Výsledky povrchového průzkumu archeologických nalezišť ve vybrané části Českého krasu. – *Český kras*, XII: 47–54. Beroun.
- MATOUŠEK V. (1987): Liteň, okr. Beroun. – *Výzkumy v Čechách 1984–1985*: 113. Praha.
- SKLENÁŘ K. (1992): *Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870, prehistorie a protohistorie*. – Národní muzeum: 1–369. Praha.
- STOLZ D. (2007): Současný stav povrchového průzkumu archeologických nalezišť území Českého krasu na pravém břehu Berouny. – *Český kras*, XXXIII: 31–37. Beroun.
- STOLZ D. (2009): *Neolitické a eneolitické osídlení Hořovické kotliny se zaměřením na kamennou industrii*. – Nepublikovaná disertační práce. Filozofická fakulta UK. Praha.
- ŠUMBEROVÁ R. (1996): Neolithic Underground Storage Features. – *Památky archeologické*, 87: 61–103. Praha.
- Archivní prameny:
Hlášení č. j. 2407/1931 ARÚ AV ČR Praha
Hlášení č. j. 1935/1944 ARÚ AV ČR Praha